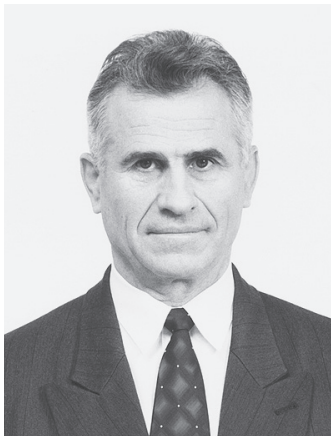

Проблеми судово-правової реформи

Ф.М. Марчук,
начальник науково-дослідної
частини
Академії суддів України

М.М. Цитович,
суддя Верховного Суду
України у відставці,
викладач Академії суддів
України

Пропозиції щодо визначення критеріїв нормування навантаження суддів при розгляді кримінальних справ

Одним із пріоритетних напрямів судової реформи, мета якої — підвищення рівня ефективності захисту судом прав людини, доступності всіх громадян до правосуддя, є створення для суддів усіх необхідних умов для прийняття ними законних, обґрунтованих та справедливих рішень.

Згідно зі статистичними даними Державної судової адміністрації України (далі — ДСА), до місцевих загальних судів у 2009 р. надійшло на розгляд 5,4 млн справ та матеріалів, у тому числі 676,7 тис. кримінальних, що на 19,6 % більше, ніж у 2008 р.

Надходження до судів на розгляд щороку великої кількості справ та матеріалів спричинило виникнення в судовій системі низки проблем, пов'язаних, зокрема, з оперативністю та якістю здійснення судочинства. Наприкінці кожного року в судах залишається велика кількість справ, які судді не встигають розглянути через значне навантаження. Так, наприкінці 2009 р. залишилися нерозглянутими 49,3 тис. кримінальних справ, що становить 21,3 % від кількості тих, що перебували у провадженні.

У зв'язку з надходженням до місцевих судів великої кількості кримінальних справ та матеріалів навантаження на суддів є значним, а в деяких

Розробка єдиних нормативів навантаження суддів загальних судів при розгляді кримінальних справ дасть можливість за формулою визначити максимальну кількість справ, які суддя має змогу розглянути у встановлений строк із дотриманням вимог процесуального й матеріального закону, а також встановити нормовану чисельність суддів, які повинні ці справи оперативно розглядати

судах — надмірним. До кожного судді місцевого загального суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) щомісяця в середньому надходила на розгляд така кількість кримінальних справ та матеріалів: у 2007 р. — 10,9; у 2008 р. — 10,7; у 2009 р. — 12,8. Крім того, до кожного судді цих судів надходили на розгляд справи й матеріали цивільного та іншого судочинства. Зокрема, цивільних справ та матеріалів надійшло: у 2007 р. — 33,4; у 2008 р. — 37,3; у 2009 р. — 36,1.

Усього в 2009 р. до суддів місцевих загальних судів щомісяця надходило на розгляд в середньому по 102,7 цивільних, адміністративних, кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення, різних заяв, скарг,

S u m m a r y

The article presents proposals on estimation of judicial workload standards in trying criminal cases in first instance

подань, клопотань та інших матеріалів, а в судах Донецької області — 138,4, Дніпропетровської — 122,7, м. Севастополя — 128,1. Таке надмірне навантаження позбавляє суддів можливості належним чином виконувати свої службові обов'язки.

Для розробки нормативу навантаження на кожного суддю при розгляді кримінальних справ необхідно брати до уваги критерії, за допомогою яких визначають складність справи, тобто її трудомісткість, зокрема вид вчиненого злочину та дані про кількість: обвинувачених, потерпілих, свідків та інших осіб, епізодів обвинувачення, томів кримінальної справи, складів злочину, в яких обвинувачується підсудний тощо

Водночас у судах деяких регіонів України спостерігається нерівномірне навантаження на суддів. Так, в одному регіоні до судді в середньому щомісяця надходило на розгляд 78 справ та матеріалів, а в іншому — 138, тобто різниця у навантаженні на суддів — до 60 справ і матеріалів.

На нашу думку, розробка єдиних нормативів навантаження суддів загальних судів при розгляді кримінальних справ дасть можливість за формулою визначити максимальну кількість справ, які суддя матиме змогу розглянути у встановлений строк із дотриманням вимог процесуального й матеріального закону, а також встановити нормовану чисельність суддів, які повинні ці справи оперативно розглядати. Крім того, застосування нормативів, які ґрунтуються на правових критеріях, допоможе визначити розумні строки для розгляду судом справи. Але ці нормативи не можуть слугувати для визначення мінімальної кількості справ, які суддя має розглянути за певний період часу. У разі виникнення цього питання його мають вирішувати органи суддівського самоврядування, організовуючи діяльність суддів конкретного суду, а не за допомогою рекомендацій, наведених у цій статті.

У Законі від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» (п. 17 ст. 126) було передбачено, що ДСА разом з Радою суддів України повинні визначити нормативи навантаження суддів у судах усіх рівнів та виробити пропозиції щодо кількості суддів у відповідних судах.

За рішенням Ради суддів України від 3 червня 2004 р. № 37 «Про встановлення критеріїв визначення нормативів навантаження суддів» та на підставі доручення ДСА № 14/2947-2009 р. Академія суддів України підготувала проект методики визначення нормативів навантаження на суддів із розгляду кримінальних справ у судах першої інстанції. До уваги бралися й аналізувалися нормативи часу, необхідного для розгляду судами справ, які були попередньо погоджені Радою суддів Украї-

ни в рішеннях № 30 від 13 травня 2005 р. і № 124 від 26 вересня 2008 р.

Термін «навантаження» означає ступінь зайнятості якою-небудь роботою¹. Норматив визначає час, який затрачає суддя на розгляд справи певної категорії з моменту її отримання до моменту розгляду по суті. В основу розрахунку покладено розгляд судами справ упродовж одного місяця, який включатиме 21 робочий день (у 2010 р. був 251 робочий день, що дорівнює 2004 годинам при 40-годинному робочому тижні, і якщо кількість робочих днів у цьому році поділити на 12 місяців, то отрима-

ємо середню кількість робочих днів у одному місяці, зокрема: $251:12 = 20,9$ ²). Для розробки нормативу навантаження на кожного суддю при розгляді кримінальних справ необхідно брати до уваги критерії, за допомогою яких визначають складність справи, тобто її трудомісткість, зокрема вид вчиненого злочину та дані про кількість: обвинувачених, потерпілих, свідків та інших осіб, епізодів обвинувачення, томів кримінальної справи, складів злочину, в яких обвинувачується підсудний тощо.

Основою для розрахунку зазначеного нормативу визначена стандартна кримінальна справа в одному томі обсягом до 250 аркушів, в якій до відповідальності притягується одна особа за один склад злочину. У справі умовно можуть брати участь один потерпілий і два свідки, а також може бути заявлено один цивільний позов.

Наприклад, такими кримінальними справами простої складності є справи про крадіжки і грабежі, кваліфіковані відповідно за ознаками ч. 1 ст. 185 та ч. 1 ст. 186 Кримінального кодексу України (далі — КК). У 2009 р. в Україні суди першої інстанції розглянули за ч. 1 ст. 185 КК справи щодо 9,5 тис. засуджених (судові рішення набрали законної сили), а за ч. 1 ст. 186 КК — стосовно 2,4 тис. осіб.

Залежно від складності кримінальної справи та її обсягу потрібно застосовувати визначені поправочні коефіцієнти, що дає можливість відповідно збільшити норматив часу, необхідного для її розгляду

На підставі відповідних спостережень для розгляду кримінальної справи простої складності пропонується визначити до 4 год. робочого часу з постановленням вироку, 1 год. 20 хв. на підготовку її до розгляду і 40 хв. для проведення

¹ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпін, 2003. — С. 551.

² Див.: Про розрахунок норми тривалості робочого часу на 2010 рік // Урядовий кур'єр. — 22 вересня 2009 р. — С. 11.

попереднього розгляду справи, за результатами якого необхідно прийняти відповідне рішення, загалом — до 6 год.

Визначаючи норматив часу на розгляд справи, потрібно враховувати і час на такі процесуальні дії:

1) відкриття судового засідання та проведення його підготовчої частини (статті 282—296 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК);

2) оголошення обвинувального висновку, а за згодою сторін — тільки його резолютивної частини, а в справах, зазначених у ч. 1 ст. 27 КПК, — оголошення скарги потерпілого; оголошення цивільного позову, якщо він заявлений у справі; роз'яснення підсудному суті обвинувачення (статті 297, 298 КПК);

3) вчинення всіх необхідних дій, визначених у гл. 26 КПК під час проведення судового слідства, зокрема допит підсудних, потерпілих, свідків, оголошення їхніх показань, допит експерта, огляд речових доказів, огляд та оголошення документів, вирішення питань, пов'язаних із заявленими клопотаннями;

4) проведення судових дебатів і заслуховування останнього слова підсудного (статті 318, 319 КПК);

5) постановлення вироку (статті 320, 321 КПК); розв'язання цивільного позову (ст. 328 КПК);

6) проголошення вироку та роз'яснення підсудному, його законному представникові, а також потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві та їх представникам змісту вироку, інформації щодо строку його оскарження та права на подання клопотання про помилювання (ст. 341 КПК).

Залежно від складності кримінальної справи та її обсягу потрібно застосовувати визначені поправочні коефіцієнти, що дає можливість відповідно збільшити норматив часу, необхідного для її розгляду.

Для визначення нормативу часу на розгляд кримінальних справ залежно від їх складності та обсягу пропонуємо встановити такі поправочні коефіцієнти:

1. К — категорія складності кримінальної справи.

Залежно від категорії, до якої віднесено кримінальну справу, визначається час, необхідний для її розгляду. Так, відповідно до ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Залежно від складу того чи іншого злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа у кримінальній справі, судді доводиться вирішувати питання різної юридичної складності. Тож чим складніша категорія кримі-

нальної справи, тим більше часу потрібно на її розгляд і постановлення у ній вироку. Для визначення показників нормування види злочинів, що передбачені КК, розподілені на п'ять категорій відповідно до їх складності.

До першої категорії віднесено кримінальні справи про вчинення злочинів проти власності (статті 185—198 КК). Усього в 2009 р. місцеві та апеляційні суди України розглянули з постановленням вироку 51 тис. 791 справу про злочини проти власності, що становить 36,2 % від загальної кількості розглянутих з постановленням вироку справ (142 тис. 875).

Для визначення нормативу часу на розгляд справ про злочини проти власності за основу взято кримінальні справи простої складності, які належать до першої категорії. Так, на судовий розгляд справ першої категорії визначено час, необхідний для розгляду справ простої складності (стандартних), тобто 4 год. на розгляд і 1 год. 20 хв. на вивчення справи, загалом — 5 год. 20 хв.

До цієї категорії належать також справи про злочини приватного обвинувачення (ст. 27 КПК). У 2009 р. суди розглянули 1 тис. 45 таких справ.

До другої категорії віднесено кримінальні справи про злочини проти життя та здоров'я (розд. II Особливої частини КК), за винятком умисних убивств (статті 115—118 КК) та умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. До цієї категорії також належать кримінальні справи про злочини проти волі, честі та гідності особи (розд. III Особливої частини КК), статеві злочини (розд. IV Особливої частини КК), виборчі кримінальні справи (розд. V Особливої частини КК) та кримінальні справи про злочини у сфері обігу наркотиків (розд. XIII Особливої частини КК). Норматив часу на розгляд справ другої категорії збільшується на 1 год. порівняно з часом, передбаченим для розгляду стандартних справ, і становить 5 год. (4+1).

До третьої категорії належать кримінальні справи про злочини проти безпеки виробництва (розд. X Особливої частини КК), безпеки руху (розд. Особливої частини XI КК), злочини у сфері електроніки (розд. XVI Особливої частини КК), службові злочини (розд. XVII Особливої частини КК). Норматив часу на розгляд справ третьої категорії збільшується на 2 год. порівняно з часом для розгляду стандартних справ і становить 6 год. (4+2).

До четвертої категорії віднесено кримінальні справи про злочини проти громадської безпеки (розд. IX Особливої частини КК), проти громадського порядку (розд. XII Особливої частини КК) та проти авторитету державної влади (розд. XV Особливої частини КК). Норматив часу на розгляд та-

ких справ збільшується на 3 год. порівняно з часом, необхідним для розгляду стандартних справ, і становить 7 год. (4+3).

До п'ятої категорії віднесено кримінальні справи про умисні вбивства (статті 115—118 КК), умисні тяжкі тілесні ушкодження та інші злочини, що спричинили смерть потерпілого або загибель людей, а також злочини, що спричинили тяжкі чи особливо тяжкі наслідки. Усього до п'ятої категорії належить 86 складів злочинів, передбачених КК. Норматив часу на розгляд справ п'ятої категорії збільшується на 4 год. і становить 8 год. (4+4).

2. О — кількість обвинувачених у справі.

Збільшення кількості обвинувачених у справі на одну особу зумовлює збільшення нормативу часу на розгляд справи на 1 год. відповідно. Зокрема, для розгляду кримінальної справи простої складності з двома обвинуваченими потрібно 5 год.

3. Н — неповнолітній підсудний.

Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх також зумовлюють збільшення нормативу часу на їх розгляд судом. При розгляді таких справ суди мають керуватися як загальними положеннями КПК і КК, так і спеціальними нормами, які визначають попередній і судовий розгляд цих справ та особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх. Згідно зі статистичними даними, у 2009 р. суди розглянули з постановленням вироку 6, 6 тис. справ про злочини неповнолітніх.

Відповідно до ст. 433 КПК, розглядаючи справи про злочин неповнолітнього, крім обставин, зазначених у ст. 64 цього Кодексу, необхідно з'ясувати: його вік; стан здоров'я та загальний розвиток; характеристику (ставлення до навчання, праці, поведінку в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність, а також його ставлення до вчиненого діяння. Для виконання вимог закону при розгляді судом таких кримінальних справ норматив часу збільшується на 1 год. щодо кожного підсудного, який вчинив злочин у неповнолітньому віці.

4. КЗ — кваліфікуючі ознаки злочину.

Кваліфікуючі ознаки злочину підвищують відповідальність за їх вчинення. Зокрема, у КК передбачено такі кваліфікуючі ознаки вчинення злочинів: повторність, рецидив, вчинення злочину групою осіб чи організованою групою, за попередньою змовою, завдання злочином значної

майнової шкоди або у великих чи особливо великих розмірах тощо. Злочини, вчинені за такими ознаками, кваліфікуються відповідно за частинами 2—5 статей КК.

Згідно зі ст. 64 КПК при розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню всі обставини вчинення злочину. Тому на розгляд справ про вчинення злочинів, передбачених у частинах 2—5 відповідних статей КК, потрібно більше часу, ніж на розгляд таких же справ про злочини без наявності кваліфікуючих ознак (злочини простої складності), які передбачені ч. 1 тієї ж статті КК. У зв'язку з цим норматив часу на розгляд справ про вчинення злочинів, передбачених частинами 2—5 статей КК, збільшується відповідно на 1 год. порівняно з часом, визначеним для розгляду такої ж категорії справ без кваліфікуючих ознак.

Якщо у справах про злочини, передбачені частинами 2—5 відповідної статті КК, зазначено такі кваліфікуючі ознаки злочину, як спричинення смерті потерпілого або загибель людей чи настання тяжких або особливо тяжких наслідків, то вони до уваги при застосуванні поправочного коефіцієнта КЗ не беруться, оскільки віднесені до п'ятої категорії складності й норматив часу для їх розгляду вже визначено згідно з поправочним коефіцієнтом К — категорія складності справи (п. 1).

5. ОЗ — вчинення злочину у складі організованої групи або злочинної організації (організована злочинність).

Факт вчинення злочинів організованою групою або злочинною організацією також ускладнює судовий розгляд таких кримінальних справ. Згідно зі статистичними даними звіту за формою № 1 ДСА (далі — звіт ДСА), в 2009 р. суди визнали винними 1 тис. 48 осіб за вчинення злочинів у складі організованої групи або злочинної організації. Ознаки таких злочинів визначено в частинах 3, 4 ст. 28 КК. Для розгляду зазначених кримінальних справ суду потрібен додатковий час, щоб встановити визначені законом кваліфікуючі ознаки злочину.

Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» звернув увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, — щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матері-

альної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

Збільшення нормативу часу для розгляду судом кримінальних справ про злочини, вчинені організованою групою або злочинною організацією, визначається за коефіцієнтом ОЗ і становить 1 год. для кожного підсудного, якому інкриміновано зазначені ознаки вчинення злочину.

Наприклад, Дніпровський районний суд м. Херсона 31 липня 2009 р. розглянув справу за ч. 3 ст. 146 КК щодо чотирьох підсудних, які в складі організованої групи вчинили викрадення людини та незаконне позбавлення її волі. У процесі розгляду справи суд допитав потерпілого і 21 свідка. Справа складалася з шести томів.

У цьому випадку слід застосовувати коефіцієнт ОЗ. Відповідно до визначеного нормативу для розгляду кримінальної справи за обвинуваченням чотирьох підсудних у вчиненні злочину в складі організованої групи суду потрібен додатковий час — 4 год.

6. СЗ — кількість складів злочинів (усього статей КК, за якими пред'явлено обвинувачення у справі).

Збільшення у справі кількості складів злочинів зумовлює збільшення нормативу часу на розгляд справи на 1 год.

Наприклад, якщо до суду надійшла на розгляд кримінальна справа в одному томі за обвинуваченням одного підсудного у вчиненні двох складів злочинів, що кваліфіковані за ч. 2 ст. 191 КК (привласнення чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем) і ч. 1 ст. 366 КК (службове підроблення), то відповідно для розгляду цієї кримінальної справи з двома складами злочинів потрібно часу на 1 год. більше.

7. УП — кількість учасників процесу (свідків, потерпілих та інших осіб, які беруть участь у справі).

При визначенні базового нормативу часу передбачено розгляд простої кримінальної справи, в якій беруть участь, крім обвинуваченого, до п'яти осіб — потерпілі, свідки та інші особи. Якщо їх більше п'яти, тобто у справі беруть участь захисник, представники потерпілого, цивільного позивача та

відповідача, спеціаліст, експерт, законний представник, представники служби у справах неповнолітніх та міліції у справах неповнолітніх, то норматив часу щодо кожної наступної особи визначається за коефіцієнтом УП і становить 20 хв.

Наприклад, для розгляду стандартної кримінальної справи, в якій беруть участь сім осіб (потерпілі — двоє, свідки — троє, захисник, представник потерпілого), потрібно 4 год. 40 хв., тобто на 40 хв. більше.

8. Е — кількість епізодів у справі.

У кожному складі злочину, що кваліфікується за однією статтею КК, може бути пред'явлено обвинувачення у вчиненні особою не одного, а кількох злочинних діянь. За таких обставин на розгляд справи потрібно більше часу. Збільшення у справі епізодів обвинувачення ускладнює її розгляд, оскільки потребує застосування кваліфікуючих ознак вчиненого злочину, зокрема повторності. Кількість епізодів впливає також на визначення суми викраденого майна, що може бути підставою для застосування таких кваліфікуючих ознак злочину, як розкрадання майна у великих і особливо великих розмірах, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 32 КК вчинення двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, вважається вчиненням продовжуваного злочину. Кваліфікуючі ознаки злочину впливають на ступінь тяжкості злочину, а відповідно — і складності розгляду справи за ознаками такого злочину. За основу для визначення нормативу навантаження взято кримінальну справу, в якій не більше п'яти епізодів. З кожним наступним епізодом обвинувачення норматив часу на розгляд справи збільшується на 20 хв.

Наприклад, якщо у справі 10 епізодів, то норматив часу на її розгляд збільшується на 1 год. 40 хв. Так, для розгляду стандартної кримінальної справи за ч. 2 ст. 185 КК з десятьма епізодами викрадення чужого майна потрібно більше часу на 1 год. 40 хв. без урахування інших можливих коефіцієнтів.

9. Т — кількість томів справи.

Для розрахунку нормативу часу на розгляд справи слід враховувати і кількість томів цієї справи. Адже документи, що є джерелом доказів у справі, зокрема, висновки експертиз, протоколи слідчих дій, показання свідків, потерпілих, обвинувачених тощо, відповідно до ст. 314 КПК повинні бути оглянуті або оголошені в судовому засіданні. Якщо справа складається з кількох томів (за основу взято кримінальну справу в одному томі), то відповідно з кожним томом норматив часу на розгляд справи збільшується на 20 хв.

Так, для розгляду стандартної кримінальної справи за ч. 2 ст. 185 КК в чотирьох томах потрібно 5 год. без урахування інших можливих коефіцієнтів.

10. ЦП — пред'явлення цивільного позову у кримінальній справі.

Цивільний позов у кримінальній справі відповідно до ст. 28 КПК може бути пред'явлено особою, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину. У 2009 р. місцеві загальні суди у кримінальних справах розглянули 5 тис. 256 цивільних позовів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину, з яких 3 тис. 623 було задоволено і 708 залишено без розгляду. Хоча цивільні позови у кримінальних справах і розглядаються на підставі доказів про винність чи невинність підсудного, суд, постановляючи вирок, має вирішити питання щодо заявленого цивільного позову (ст. 328 КПК).

Для розгляду кримінальної справи з пред'явленими кількома цивільними позовами суду потрібно більше часу, ніж для розгляду стандартної справи з одним позовом. Тож якщо у справі більше одного цивільного позову, то норматив часу для розв'язання наступного цивільного позову становить 30 хв.

Наприклад, Лозовський міськрайонний суд Харківської області 25 січня 2010 р. розглянув кримінальну справу за ч. 3 ст. 185 КК щодо підсудного Н., який обвинувачувався у вчиненні таємного викрадення чужого майна, поєднаного з проникненням у житло, в 16 епізодах. У справі було заявлено потерпілими — цивільними позивачами — 12 позовів на загальну суму понад 67 тис. грн. Відповідно до визначеного нормативу для розгляду заявлених цивільних позовів у цій кримінальній справі суду потрібен додатковий час — 5 год. 30 хв.

11. ВЕ — висновок експерта; ПЕ — призначення експертизи в суді.

За змістом ст. 65 КПК висновок експерта є одним із доказів у кримінальній справі. Експертиза проводиться у випадках, коли для вирішення певних питань під час провадження у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Досліджуючи висновок експерта, суд повинен його перевірити та оцінити за своїм внутрішнім переконанням, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у їх сукупності.

Норматив часу для оцінки висновку експерта у кримінальній справі має становити 20 хв. стосовно кожної експертизи.

Експертиза може призначатися як слідчим (ст. 196 КПК), так і судом (ст. 310 КПК). Згідно зі

звітом ДСА, в 2009 р. суди призначили 4, 5 тис. судових експертиз.

За ст. 273 КПК ухвала суду (постанова судді) має бути складена як окремий документ з наведенням у ній мотивів прийнятого рішення про призначення експертизи та чітким викладенням питань, що стосуються предмета останньої. В ухвалі має бути зазначено, які питання порушені учасниками судового розгляду, і які з них і з яких мотивів відхилено.

Для виконання судом зазначених дій при призначенні експертизи необхідно відвести додатковий час, зокрема 1 год. 30 хв. Якщо суддя витратив на призначення експертизи понад 1 год. 30 хв., то до обліково-інформаційної системи суду необхідно внести дані про фактично витрачений суддею час і провести відповідне коригування щодо нормативу часу на розгляд цієї справи.

12. НВ — невизнання обвинуваченим своєї вини.

Невизнання вини підсудним, звичайно, ускладнює розгляд кримінальної справи. У цьому випадку суд не може застосувати так званий скорочений порядок розгляду справи, а має ретельно досліджувати ті фактичні обставини справи, які оспорує підсудний. Відповідно до ст. 333 КПК суд повинен вказати у вирoku, із зазначенням мотивів, чому він не бере до уваги показання підсудного. Невиконання цих вимог закону визнається судами вищого рівня істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону, що призводить до скасування вирoku. Збільшення нормативу часу для розгляду кримінальної справи, в якій підсудний повністю не визнає себе винним, становить додатково 1 год.

13. ВВ — визнання обвинуваченим повністю своєї вини у вчиненому злочині та розміру цивільного позову.

Згідно із ч. 3 ст. 299 КПК суд вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспоруються. У цьому випадку суд має обов'язково допитати лише підсудного та дослідити дані, що характеризують його особу.

Згідно зі статистичними даними, суди України у 2009 р. розглянули з постановленням вирoku із застосуванням положень ст. 299 КПК — 61,1 тис. кримінальних справ, або 42,8 % від загальної кількості (усього 142 тис. 875).

Застосування судом процедури скороченого розгляду справи значно зменшує затрати часу на її розгляд. Тому у разі визнання підсудним повністю своєї вини у вчиненому злочині та розміру цивільного позову застосовується понижуючий коефіці-

ент й відповідно норматив розгляду справи скорочується не менш як наполовину.

Наприклад, Ладижинський міський суд Вінницької області 12 травня 2009 р. розглянув справу за ч. 1 ст. 185 КК щодо підсудного О., який обвинувачувався у крадіжці мопеда марки «Дельта», що належав потерпілому З., із заподіянням останньому збитків на суму 2 тис. грн. На досудовому слідстві та в судовому засіданні підсудний повністю визнав свою вину та дав показання, що злочин вчинив за встановлених у справі обставин.

Відповідно до нормативу для розгляду стандартної кримінальної справи визначено 4 год. Із застосуванням коефіцієнта ВВ час на розгляд цієї справи скорочується наполовину, тобто на 2 год.

14. ДС — додаткове розслідування.

За результатами попереднього розгляду справи суддя своєю постановою може прийняти рішення про повернення справи прокуророві. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК суддя з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого, позивача, відповідача або їх представників своєю постановою повертає справу на додаткове розслідування у випадках, коли під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства були допущені такі порушення вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути признана до судового розгляду.

Згідно зі звітом ДСА, в 2009 р. суди повернули на додаткове розслідування при попередньому розгляді 1,1 тис. кримінальних справ.

Для підготовки суддею постанови про повернення кримінальної справи на додаткове розслідування (ст. 246 КПК) потрібно у середньому до 2 год. Необхідний час для вивчення і підготовки справи до попереднього розгляду, проведення попереднього розгляду і винесення суддею постанови про повернення справи на додаткове розслідування при її попередньому розгляді визначається за формулою: $Ч(час) = П(підготовка) + ПР(попередній розгляд) + ДС(додаткове розслідування)$.

Аналогічно розраховується норматив часу у разі коли суддя своєю постановою відповідно до ст. 249¹ КПК повертає справу прокурору для усунення виявлених порушень вимог статей 228—232 КПК. У 2009 р. суди повернули прокурорам 950 справ (звіт ДСА).

Час, необхідний для розгляду справи в судовому засіданні, яку відповідно до ст. 281 КПК суд направив на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства, визначається за загальною формулою, коли суд по-

становляє у справі вирок. У 2009 р. суди повернули на додаткове розслідування відповідно до ст. 281 КПК 4,1 тис. кримінальних справ (звіт ДСА).

15. ЗС — зупинення справи.

У судах України щороку зупиняється провадження у приблизно 10 тис. кримінальних справ з підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 249 КПК, а саме: коли обвинувачений зник і місце його перебування невідоме — до його розшуку; у разі захворювання обвинуваченого — до його видужання. Час на зупинення справи визначається за відповідним коефіцієнтом і становить 30 хв.

Згідно зі ст. 248 КПК за наявності обставин, передбачених ст. 6, ч. 1 ст. 7, статтями 7¹, 7², 8, 9, 10 і 11¹ цього Кодексу, суддя своєю мотивованою постановою закриває справу.

Час, необхідний для розгляду справи в судовому засіданні, яка відповідно до ст. 248 КПК підлягає закриттю, визначається за загальною формулою, коли суд постановляє у справі вирок. У 2009 р. суди закрили провадження у 29,5 тис. справ (звіт ДСА).

16. А — арешт.

За змістом ст. 165² КПК подання органу дізнання, слідчого про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, погодженого з прокурором, вирішує суддя. Після одержання подання суддя має вивчити матеріали кримінальної справи, допитати підозрюваного чи обвинуваченого, а за необхідності взяти пояснення в особи, у провадженні якої перебуває справа, вислухати думку прокурора, захисника, якщо він з'явився, і винести відповідну постанову. Час для вирішення подання про обрання підсудному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту визначається за коефіцієнтом А і може становити 2 год.

Згідно зі статистичними даними (розд. 7 звіту ДСА), у 2009 р. суди розглянули 45,1 тис. подань слідчих про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

17. ВС — вирішення скарги.

На досудових стадіях кримінального процесу постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи (ст. 236¹ КПК), закриття справи (ст. 236⁵ КПК), порушення кримінальної справи щодо конкретної особи чи за фактом вчинення злочину (ст. 236⁷ КПК) може бути оскаржена до місцевого суду.

Згідно зі статистичними даними, у 2009 р. суди розглянули 23,9 тис. скарг на рішення правоохоронних органів, у тому числі: про порушення кримінальної справи — 11,6 тис.; про відмову в

порушенні кримінальної справи — 10, 2 тис.; про закриття справи — близько 850. У всіх трьох випадках суддя має ознайомитися зі скаргою, витребувати та вивчити матеріали справи, призначити час і місце судового розгляду скарги, розглянути скаргу на підставі наявних у справі матеріалів у судовому засіданні, заслухати пояснення сторін та думку прокурора, дослідити матеріали, на підставі яких було прийнято рішення, і за результатами розгляду скарги винести мотивовану постанову про скасування постанови органу дізнання, слідчого, прокурора або про залишення скарги без задоволення. Для ознайомлення з матеріалами справи, вирішення скарги на рішення правоохоронних органів про порушення кримінальної справи, відмову в порушенні кримінальної справи та закриття справи і складання постанови суду потрібно близько 2 год.

18. П — підготовка справи до судового розгляду; ВТ — вивчення томів.

Для вирішення питань, пов'язаних із підготовкою справи до судового розгляду, суддя має її вивчити. Відповідно до ст. 237 КПК у справі, що надійшла від прокурора, суддя з'ясовує щодо кожного з обвинувачених, чи немає підстав для закриття справи або її зупинення, чи складено обвинувальний висновок відповідно до вимог цього Кодексу, чи не було допущено під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства таких порушень вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду тощо.

Для вивчення матеріалів кримінальної справи, судової практики розгляду цієї категорії справ, нормативно-правової бази, а також прийняття рішення потрібен час. Норматив часу для вивчення кримінальної справи залежить від її складності та кількості в ній томів і має становити третину від часу, який визначено для розгляду справи.

Для вивчення та підготовки до розгляду кримінальної справи з простим складом першої категорії, на розгляд якої визначено 4 год., потрібно третину цього часу, тобто 1 год. 20 хв., а для вивчення кримінальної справи п'ятої категорії складності, на розгляд якої відведено 8 год., потрібно — 2 год. 40 хв.

Норматив часу, необхідного для вивчення кримінальної справи, залежить також від обсягу її матеріалів.

У разі збільшення від установленого нормативу кількості томів у справі для визначення часу на їх вивчення застосовується коефіцієнт — ВТ (вивчення томів), який становить 40 хв.

Так, для вивчення кримінальної справи за ч. 2 ст. 185 КК в чотирьох томах потрібно 3 год.

На підготовку справ приватного обвинувачення до судового розгляду суддя також витрачає певний час. Хоча такі справи не складні щодо вирішення правових питань, але вони є трудомісткими за обсягом вчинення суддею процесуальних дій, оскільки порушуються ним за скаргою потерпілого. Дізнання та досудове слідство у таких справах не провадяться. Норматив часу, необхідного для підготовки справ цієї категорії, має становити до 2 год.

19. ПР — попередній розгляд справи.

Згідно зі ст. 237 КПК до судового розгляду суддя має провести попередній розгляд справи, за результатами якого прийняти відповідне рішення. Попередній розгляд справи починається з доповіді прокурора щодо можливості призначення справи до судового розгляду, висловлювань своєї думки щодо питань, зазначених у ст. 237 КПК, іншими учасниками процесу, якщо вони з'явилися в судовому засіданні, заявлених ними клопотань та винесення суддею постанов щодо їх вирішення. За результатами попереднього розгляду справи суддя має винести постанову про прийняття одного із шести рішень, які зазначені у ст. 244 КПК. Норматив часу для проведення попереднього розгляду кримінальної справи має становити ориєнтовно 40 хв.

20. В — відкладення розгляду справи.

Згідно зі статистичними даними (звіт ДСА), у 2009 р. суди відкладали розгляд кримінальних справ 255 тис. 958 разів, у тому числі з причин: неявки свідків, потерпілих — 76 тис. 821; неявки інших учасників процесу — 5 тис. 912; неявки підсудного — 49 тис. 645; нездійснення доставки підсудного, який перебував під вартою, — 12 тис. 822; хвороби підсудного — 6 тис. 312; неявки захисника — 15 тис. 937; неявки прокурора — 4 тис. 212; призначення експертизи — 4 тис. 491; зміни прокурором обвинувачення — 2 тис. 616; судових доручень на виконання певних слідчих дій — 3 тис. 545; інших причин — 73 тис. 601.

У разі відкладення розгляду кримінальної справи потрібен час для виконання цієї процедури та очікування учасників судового процесу, а якщо слухання справи відкладено не з вини суду — для того, щоб суддя зміг організувати розгляд інших справ або перейти до виконання інших службових обов'язків, наприклад, коли суддя відкладає розгляд справи за клопотанням прокурора для зміни ним обвинувачення в суді (ст. 277 КПК). Цей час має становити не менше 1 год. і враховуватися при виникненні подібної ситуації, оскільки передбачити її до розгляду справи неможливо.

Формула розрахунку часу, необхідного для розгляду однієї кримінальної справи з дотриманням норм кримінально-процесуального закону:

$$Ч = К + О + КЗ + ОЗ + СЗ + Е + УП + Т + ЦП + НВ + ВЕ + ПЕ - ВВ + П + ПР,$$

де Ч (час розгляду справи) визначається з урахуванням коефіцієнтів, що відображають складність справи: К (категорія) + О (кількість обвинувачених) + КЗ (кваліфікуючі ознаки злочину) + ОЗ (організована злочинність) + СЗ (кількість складів злочинів) + Е (кількість епізодів) + УП (кількість учасників судового процесу) + Т (кількість томів) + ЦП (цивільний позов) + НВ (невизнання вини) + ВЕ (оцінка висновку експерта) + ПЕ (час на призначення експертизи в суді) – (мінус) ВВ (визнання вини) + П (час на підготовку) + ПР (проведення попереднього розгляду).

Таким чином, якщо суддя розглядає лише кримінальні справи, то за один місяць (21 день, або 167 робочих годин), за умови явки всіх учасників та відсутності підстав для відкладення судового розгляду, він може розглянути приблизно 28 справ простої складності (стандартних), оскільки на розгляд однієї такої справи передбачено 4 год., на її вивчення — 1 год. 20 хв. і проведення попереднього розгляду — 40 хв., а всього — 6 год. на одну справу (167 : 6 = 27,8). Тобто за один робочий день суддя може розглянути у середньому одну кримінальну справу простої складності та здійснити підготовку до розгляду інших справ, які перебувають у його провадженні.

Залежно від рівня навантаження й штатної чисельності суду для виконання функції правосуддя голові суду відводиться від 50 до 70 % робочого часу³. У такому випадку пропонується передбачи-

ти, що 70 % робочого часу голови суду має відводиться для розгляду ним судових справ.

Якщо суддя виконує адміністративні повноваження, то його навантаження з розгляду кримінальних справ зменшується на 30 % за місяць (зі 167 до 117 годин). Здійснюючи повноваження судді, голова відповідного суду може розглянути за місяць приблизно 19,5 кримінальних справ простої складності (27,8 x 70 % = 19,5 або 117: 6 год. = 19,5).

За один робочий день суддя може розглянути у середньому одну кримінальну справу простої складності та здійснити підготовку до розгляду інших справ, які перебувають у його провадженні

При визначенні нормативів навантаження не враховувався стаж роботи суддів та їхній досвід, оскільки питання щодо розподілу навантаження між суддями конкретного суду належать до його внутрішньої діяльності й мають вирішуватися в порядку суддівського самоврядування.

Натомість враховується, що використання суддею при підготовці до розгляду та судовому розгляді конкретної кримінальної справи більше часу, ніж передбачено нормативом, може компенсуватися його скороченням при застосуванні цих же нормативів у інших справах.

Підготовлені Академією суддів України пропозиції щодо нормування навантаження суддів дають можливість за формулою розрахунку часу, зважаючи на складність та обсяг кримінальної справи, визначити необхідний час для її судового розгляду з дотриманням норм кримінально-процесуального закону. Слід зауважити, що норматив часу розгляду справи визначено орієнтовно, тому він підлягає обговоренню суддями, перевірці та уточненню. Власне, ці пропозиції публікуються для відкритого обговорення зазначеної проблеми суддями.

³ Див.: Брынцев В. Д. Теория и практика управления судом в правовом государстве. — К., 2010. — С. 344.

Від редакції: Указом Президента України від 17 січня 2011 р. № 52/2011 визнано таким, що втратив чинність, Указ Президента від 11 жовтня 2002 р. № 918 «Про Академію суддів України». На базі Академії суддів України вирішено утворити Національну школу суддів України.